

Яўген ІВАНОЎ
Магілёў

ПРЫНЦЫПЫ УКЛАДАННЯ ПОЛЬСКА-БЕЛАРУСКАГА ПАРЭМІЯЛАГІЧНАГА СЛОЎНІКА

Пры параўнанні сінтаксічных канструкцый дзвюх моў, як вельмі слушна ў свой час заўважыў Т. Кішшоўскі, неабходна папярэдне высветліць, «якія канструкцыі ў тых мовах, што параўноўваюцца, наогул падпадаюць параўнанню» і «да якой ступені тых канструкцый, што параўноўваюцца, валодаюць фармальным падабенствам» [1, с. 37]. У гэтай сувязі пры супастаўленні парэміялагічных сістэм дзвюх моў абавязкова трэба папярэдне вырашыць, прынамсі, два істотныя пытанні. Па-першае, неабходна дакладна вызначыць, якія менавіта парэміялагічныя адзінкі ў гэтых мовах увогуле можна параўноўваць. Па-другое, вельмі важна высветліць, наколькі тых парэмій, што параўноўваюцца, супадаюць у фармальным плане і паводле зместу.

Парэмій ў розных мовах могуць: (1) супадаць цалкам паводле зместу і не супадаць па форме; (2) супадаць цалкам паводле зместу і толькі часткова па форме; (3) супадаць цалкам як паводле зместу, так і па форме; (4) супадаць толькі часткова паводле зместу і не супадаць па форме; (5) супадаць толькі часткова як паводле зместу, так і па форме; (6) супадаць толькі часткова паводле зместу і цалкам па форме; (7) не супадаць як паводле зместу, так і па форме; (8) не супадаць паводле зместу, але супадаць часткова па форме; (9) не супадаць паводле зместу, але супадаць цалкам па форме.

Аб'ектам параўнання могуць быць парэміялагічныя адзінкі ўсіх тыпаў, акрамя тых парэмій, якія не супадаюць як паводле зместу, так і ў фармальным плане. Аднак толькі адзінкі, якія цалкам альбо часткова супадаюць па сваёй семантыцы незалежна ад супадзення або несупадзення іх формы (міжмоуныя адпаведнікі першых пасці тыпаў), трэба разглядаць як эквівалентныя, г.зн. здольныя функцыянаваць у адных і тых жа

кангэкстах, і таму з'яўляцца прадметам канфрантацыйнага (ці кантрастыўнага) аналізу парэміялагічных сістэм дзвюх моў незалежна ад іх генетычнай блізкасці.

Менавіта першыя чатыры тыпы (1–4 паводле прананаванай класіфікацыі) міжмоўных парэміялагічных адпаведнікаў звычайна найчасцей сустракаюцца ў двухмоўных слоўніках ці зборніках прыказак і прымавак. Аднак пры гэтым традыцыйна вылучацца і лексікаграфічна калыфікуецца толькі не больш як два тыпы адпаведнікаў: (1) т. зв. поўныя адпаведнікі (або «монажківаленты»), і (2) няпоўныя адпаведнікі (або эквіваленты, «аналагі»).

Пад першымі звычайна разумеюцца толькі парэміі, якія супадаюць як зместава, так і ў фармальным плане (зразумела, калі не зважаць на фарэтычныя адрозненні), параўн.: фр. *L'appétit vient en mangeant* – англ. *Appetite comes with (in, while) eating* альбо *Appetite comes as you eat* – ням. *Der Appetit kommt beim (mit dem) Essen* – пал. *L'appetit vien mangiando* – польск. *Apetyt rośnie w miarę jedzenia* – бел. *Апетыт прыходзіць у часе яды* – рус. *Annetum приходит во время еды* і г.д.

Пад другімі могуць разумецца як гэтыя прыказкі і прымаўкі, што цалкам супадаюць зместава, так і гэтыя, што адрозніваюцца аб'ёмам свайго значэння ці сітуацый ужывання, па адрозначных канатациях і іншых зместавых характарыстыках незалежна ад магчымых адрозненняў vs. супадзенняў у фармальным плане.

Трэба заўважыць, што нават і такая, занадта агульная і таму мала рэпрэзентацыйная дыферэнцыяцыя прымяняецца ў двухмоўнай парэміяграфіі досыць непаспяхоўна. Трэба заўважыць, што дыферэнцыяваны падыход у лексікаграфічным апісанні міжмоўных адпаведнікаў не ўласцівы звычайна і польскай супастаўляльнай парэміяграфіі. Параўн., напрыклад, такія трюмоўныя выданні, як «*Słownik przysłów rosyjsko-polski i polsko-rosyjski*» (Stypuła 1974), «*Mały niemiecko-polski słownik przysłów*» (Prędota 1992), «*Niderlandzko-polski słownik przysłów*» (Cox, Prędota 1997), «*Przysłowia polskie – Przysłowia francuskie*» (Stawińska 1997), «*Słownik niemiecko-polski, polski-niemiecko*» (Wołciak, Ziebart 1997), «*Słownik przysłów w ośmiu językach*» (Świerczyński 1998).

У сувязі з гэтым актуальным з'яўляецца вызначэнне прынцыпаў лексікаграфічнага адлюстравання вызначаных тыпаў міжмоўных адпаведнікаў прыказак і прымавак (тыпы 1–4 паводле прапанаванай класіфікацыі міжмоўных адрозненняў і супадзенняў зместавага і фармальнага планаў парэмій), што датычыць найперш іх размяшчэння ў слоўніку (resp. прынцыпаў пабудовы супастаўляльнай часткі слоўнікавага артыкула).

Дыферэнцыяваны падыход да парэміяграфічнага апісання міжмоўных адпаведнікаў прыказак і прымавак вымагае неабходнасць існавання адпаведнай сістэмы іх размяшчэння і абазначэння ў супастаўляльнай частцы слоўнікавага артыкула.

Размяшчачь парэміялагічныя адпаведнікі найбольш мэгазгодна паводле памяншэння ступені іх супадзенняў у фармальным і зместавых планах з дадзенай іншамоўнай прыказкай ці прымаўкай і павелічэння, у сваю чаргу, ступені адпаведных разыходжанняў. Напрыклад, польск. *Człowiek strzela, Pan Bóg kule nosi* параўн. з бел. (1) *Чалавек страляе, а бог кулі носіць*, што супадае з польскай прыказкай цалкам як паводле зместу, так і ў фармальным плане, (2) *Стралец страляе, а бог кулі носіць* або *Чалавек страляе, а чорт кулю носіць*, што супадаюць цалкам паводле зместу і толькі часткова ў фармальным плане, (3) *Чалавек думае, а бог робіць* або *Чалавек думае так, а выйдзе зусім іначай* або *Думаеш адно, а яно перавернецца на дно* або *Не так сталася, як гадалася* або *Не усё тое збываецца, на што чалавек спадзяваецца*, што супадаюць цалкам паводле зместу і не супадаюць у фармальным плане, (4) *Ніхто наперад не знае, што каго чакае*, што супадае толькі часткова паводле зместу і не супадае ў фармальным плане, і г.д. Вызначаныя групы парэмій не

аднолькавыя не толькі ў якасных, але і ў колькасных адносінах, што можа перашкаджаць іх адэкватнаму ўсцымпанню без адпаведнага графічнага афармлення.

Найлепшым параграфемным сродкам абазначэння тыпаў міжмоўных парэміялагічных адпаведнікаў бачацца ўжо згаданыя сімвалы матэматычнай логікі, таму што яны ў адрозненні ад адвольнай сімволікі, а таксама нумарацыі або тых ці іншых графічных параметраў тэксту (фармату шрыфтоў, абзацаў і г.д.), дазваляюць не толькі тыпалагічна размежаваць парэміялагічныя адпаведнікі і размясціць іх у пэўным парадку ў слоўнікавым артыкуле, але і рэпрэзентаваць сам характар тыпаў міжмоўных супадзенняў і разыходжанняў прыказак і прымавак. Аднак для гэтага трэба вызначыць, па-першае, саму наменклатуру лагічных і матэматычных сімвалаў, а па-другое, іх уласна лінгвістычны сэнс.

Найбольш укывальнымі ў логіцы сімваламі з'яўляюцца =, ≠, ≡ (гл.: Н.И. Кондаков, «Логический словарь», М., 1971, с. 469–470), якія і мэтазгодна выбраць у якасці параграфем для абазначэння найбольш распаўсюджаных тыпаў міжмоўных парэміялагічных адпаведнікаў (тыпаў 1-4 згодна прынятай класіфікацыі). У такім выпадку сунастаўляльная частка слоўнікавага артыкула паводле вызначанага парадку размяшчэння парэміялагічных адпаведнікаў (па змяншэнні ступені іх супадзенняў у фармальным і зместавых планах з дадзенай іншамоўнай прыказкай ці прымаўкай і павелічэнню, у сваю чаргу, ступені адпаведных разыходжанняў) павінна мець наступны выгляд. Нарайн:

PIECZONE GOŁABKI NIE PRZYLECA SAME DO GĄBK.

≡ Печаныя (пячоныя) галубы не лятуць (не ляцяць) да губы.

≠ Пячоныя галубы не ляцяць на дубы.

~ Каб рыбу есці, трэба ў ваду лезці. Лежачы яды не дабудзеш. Нішто само ў рукі не прыходзіць.

≈ Ад работы ўцякаць – добра не відаць. Дзе работа, там і густа, а ў лянівым доме пуста. Работа і корміць і поць.

Крыніцай польскіх прыказак і прымавак была абрана фундаментальная «*Nowa księga przysłów i wrażeń przysłowiowych polskich*» (1968–1978) пад рэдакцыяй Ю. Кжыжановскага. Выбар польскіх парэмій быў цалкам адвольны і ніяк не звязаны ні з самой колькасцю іх беларускамоўных адпаведнікаў, ні са ступенню магчымых зместавых і/або фармальных супадзенняў vs. адрозненняў польскіх і беларускіх прыказак і прымавак.

У якасці крыніц беларускамоўнага матэрыялу выкарыстаны найперш зборнікі прыказак і прымавак такіх вядомых парэмілагаў, як Носовіч 1874, Романов 1886, Ляцкі 1898, Federowski 1935, Рапановіч [1958] 1974, М.Я. Грынблат (Прыказкі і прымаўкі 1976), Ф.М. Янкоўскі (Беларускія прыказкі [1957] 1992), а таксама парэміялагічныя слоўнікі «*Крынічнае слова: Беларускія прыказкі і прымаўкі*» (Шкраба, Шкраба 1987), «*Слоўнік беларускіх прыказак*» (Лепешаў, Якалцэвіч [1996] 2002). Нры гэтым тыя беларускія прыказкі і прымаўкі, якія адрозніваліся ў рознай крыніцах толькі тымі ці іншымі адзінкавымі кампанентамі сваёй лексічна-сэмантычнай і/або лексічна-граматычнай пабудовы, варта падаваць як адну адзінку з адпаведнымі варыянтнымі (у круглых дужках) і/або факультатыўнымі (у ламавых дужках) часткамі без уліку гістарычных асаблівасцей іх ужывання ў складзе пэўнай парэмій. Такі падыход дазваляе рэпрэзентаваць беларускія прыказкі і прымаўкі не толькі ў глыбокай дыяхранічнай перспектыве, але і як свосасаблівы парэміялагічны кантэнтум беларускай мовы, прынамсі, на працягу апошніх двух стагоддзяў яе развіцця.

На падставе вызначанай тыпалогіі міжмоўных парэміялагічных адпаведнікаў і прапанаваных прынцыпаў іх лексікаграфічнай рэпрэзентацыі з выкарыстаннем

сістэмы параграфем зроблены вопыт супастаўляльнага апісання польскіх (300 выбраных прыказак і прымавак) і беларускіх парэмій (звыш 1750 адзінак) [2; 3; 4].

ЛІТАРАТУРА

1. Krzeshowski T.P. Equivalence, congruence and deep structure // Papers in Contrastive Linguistics / Ed. by G. Nickel. – Massachusetts, 1971. – P. 37-48.
2. Іваноў Я.Я. 100 выбраных польскіх прыказак і іх адпаведніці ў беларускай мове // Край = Kraj. – 2000. – № 1. – С. 116-138.
3. Іваноў Я.Я. Другая контурыя выбраных польскіх прыказак і іх беларускія адпаведніці (працяг) // Край = Kraj. – 2001. – № 1-2 (2-3). – С. 186-212.
4. Іваноў Я.Я. Польска-беларускія парэміялагічныя паралелі // Dziedzictwo przeszłości związków językowych, literackich i kulturowych polsko-balto-wschodniosłowiańskich. – Białystok, 2000. – Т. III. – S. 33-54.